

Anmeldelse

Bent Flemming Nielsen, *På den første dag. Kirkens liturgi. Oldtid og Middelalder*, Eksistensen 2017, 440 s., kr. 299.

“Kristustroen eksisterede ikke som en ideal trosopfattelse, en abstrakt kristuside, der lod sig abstrahere fra tid og sted. For troen virkeliggjorde sig fra første færd medieret via bestemte former for sammenkomster af troende på bestemte dage, bestemte tider og på særlige steder og i bestemte rytmer, hvilket tidligt antog skikkelse af relativt faste ritualiseringer. I centrum stod fra begyndelsen en bestemt ugedag i følge jødisk kalender, den første dag – ‘solens dag’ (...)” (s. 18)

Bent Flemming Nielsen har flere formål med sin bog *På den første dag*. Han vil dels stille sin egen nysgerrighed og tilvejebringe en tilgængelig oversigt og fortolkning af den kristne liturgis udvikling i oldtid og middelalder (s. 13), dels introducere den akademiske disciplin liturgividenskab i Danmark, hvilket hidtil har været underbetonet i en dansk teologisk tradition (s. 21-22). Det sidste ønsker han, fordi troen fra kristendommens begyndelse kom til udtryk som liturgisk praksis. I oldkirken var det således en ny liturgisk praksis som fremtvang teologisk afklaring og dermed teologisk nytænkning (s. 31).

Bogen er faktisk en tilgængelig oversigt og fortolkning af den liturgiske udvikling indtil reformationstiden med særligt fokus på den vestlige tradition (s. 223). Nielsen skriver godt og fortællende og redegør sobert for de forskellige positioner og traditioner i forhold til fortolkning af fx forholdet mellem den tidlige kristne liturgiske tradition og jødiske traditioner. Bogen kan læses i sammenhæng, men er mindst ligeså velegnet som opslagsværk med henblik på en bestemt periode, en bestemt tekst eller den faglige diskussion af en given tekst, og det kan nemt findes ved hjælp af den detaljerede indholdsfortegnelse, om end et indeks havde gjort bogen endnu mere tilgængelig. Faktisk er en af bogens største kvaliteter efter min opfattelse at udgøre et tilgængeligt og forholdsvis kortfattet opslagsværk på dansk med gode opstillinger og parallelstillinger af centrale liturgihistoriske kilder. Bogen dækker kun tiden indtil den tidlige middelalder og forholder sig kun ganske lidt til reformationstiden eller nyere tid, og derfor har man som læser lidt fornemmelsen af at sidde med en torso; men i titlen kan indsnævringen *Oldtid og Middelalder* nemt udskiftes med senere perioder, så mon ikke en fortsættelse er på vej, som følger de historiske spor ind i reformationstiden?

Som bidrag til liturgividenskab arbejder Nielsen i bogen både historisk, systematisk og kritisk (s. 21). Den historiske tilgang er dominerende i bogens opbygning, og

derfor er fremstillingen også først og fremmest liturgihistorisk suppleret af forholdsvis grundige tekststudier. Inspirationen fra liturgividskab fører blandt andet til en nærmere gennemgang af bibelske tekster med introduktion til tidligere overvejelser over hvilke liturgiske former der kan spores til den tidlige Jesusbevægelse; og selvom Nielsen lægger afstand til dette historiske spørgsmål (s. 80), savner jeg en redegørelse for hvilken tekstopfattelse et sådant arbejde med de bibelske tekster bygger på. Hvorfor kategoriseres kun missionsprædikenerne i Apostlenes Gerninger som litterære konstruktioner (s. 76), mens de nytestamentlige tekstgenrer ellers ikke tages i betragtning? Den historiske linje suppleres med neddyk i særligt afgørende handlinger (Initiation, kap. 3, og offer, s. 296-321), hvor Nielsen arbejder på tværs af den historiske udvikling og forfølger de fortolkninger, udviklinger og diskussioner, som knytter sig hertil. Ved at strukturere bogen på denne måde får Nielsen selekteret den righoldige forskningstradition, så relevante positioner og diskussioner præsenteres det rette sted. Det er i arbejde med de konkrete liturgibeskrivelser, at Niensens fokus på kristendom som praksisfællesskab træder tydeligst frem. Fx understreger han i sin afsluttende opsamling på læsningen af *Didaché* (s. 102-124), at dette tidligt-kristne skrift, der normalt læses som udtryk for striks menighedsdisciplinering, bedre forstås som udtryk for en religionsforståelse med fællesskab og adfærdsregulering som centrum frem for et mere diffust ideologisk fællesskab (s. 123). Tilsvarende viser han i sin gennemgang af *Ordo Romanus Primus* hvorledes liturgien afspejler og stadfæster datidens hierarkiske samfund (s. 258). Herved viser Nielsen både sin systematiske og sin kritiske tilgang. Ikke alene søger han at fortolke hvilken religionsforståelse en given gudstjenesteordning er udtryk for, men han gør det ligeledes med kritisk brod mod den moderne protestantisme, som ifølge Nielsen primært ser religion som et bevidsthedsfænomen. Den kritiske brod viser sig også – om end indirekte – som et forsvar for den mangfoldige folkekirke mod nutidens nypietistiske tendenser, når Nielsen om deltagerne i de allerførste gudstjenester skriver: "Flertallet af deltagerne har formentlig fundet sig til rette i fællesskabet med en stærkt fragmenteret indsigt og forståelse, som blev båret oppe af kollektive praktikker og gentagne fraser og formuleringer" (s. 87)

Niensens tese er, at religiøs praksis går forud for teologi, både konkret i den historiske udvikling som afdækkes i bogen og generelt, og bogen er således et forsvar for kristendom som tros- og praksisfællesskab med tydelig afstandtagen til en mere individuel eller ren idebaseret religionsforståelse: "Delagtiggørelsen i frelsen [var] fra begyndelsen af noget andet og langt videre end den blotte accept af en ny teologisk opfattelse eller ide" (s. 33). Dette kommer eksplicit til udtryk både i opsamlinger og undervejs i analyserne, fx i gennemgangen af Justin Martyr (s. 136), men som læser savner jeg en mere teoretisk og metodisk afklaring af, hvad Nielsen præcis mener med, at troen ikke var en abstrakt Kristus-ide, men medieret via bestemte sammenkomster, tider og former: Hvordan skal bevægelsen fra religiøs praksis til teologisk refleksion nærmere forstås? Hvorledes skal forholdet mellem liturgiske kildetekster og praksis tænkes? Jeg savner ligeledes en nærmere udfoldelse af den teologiske og religionsvidenskabelige tradition, fx praksisteori eller ritualteori, som en sådan reli-

gionsforståelse indskriver sig i. De tekstnære analyser og de omfangsrige, forskningshistoriske redegørelser overskygger Nielsens fokus på religiøs praksis, så synspunktet af og til truer med at forsvinde.

Nielsen har skrevet en tiltrængt gennemgang af den tidlige liturghistorie på dansk. Han har gjort liturgiske kildetekster og tekstlæsninger tilgængelige for et bredere publikum, mens han undervejs giver lødige indføringer i aktuelle forskningshistoriske positioner for den mere specialiserede læser. Som sådan er bogen et *must-have* for teologistuderende og andre med interesse for liturgisk historie. Med den tilgang formår Nielsen at introducere liturgividenskab i dansk teologi – med flere læsere for øje – og han videregiver læseren den nysgerrighed over for liturgiens mangfoldige historie, der har drevet ham selv.

*Kirstine Helboe Johansen, lektor i praktisk teologi, ph.d.,
Afdeling for teologi, Aarhus Universitet
kp@cas.au.dk*